

Mako, Michal

Queer minulost' pripomínaná v prvorepublikovej tlači československej sexuálnej menšiny

Studia historica Brunensia. 2021, vol. 68, iss. 2, pp. 49-67

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SHB2021-2-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144273>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Queer minulosť pripomínaná v prvorepublikovej tlačí československej sexuálnej menšiny

Queer past commemorated in press of the sexual minority during the first Czechoslovak Republic

Michal Mako / mizuumako@gmail.com

Historický ústav, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Abstract

History is an endless well of diverse stories and events from which individuals, small groups of the population, minorities, majorities, nations or humanity itself choose what is important to their image of not only historical reality.

Queer history often transcends the notion of narrowly understood boundaries of nations, religions, social classes, gender, or other social categories. In this paper I would like to answer the question – what historical events or personalities were most often commemorated by the Czechoslovak queer community in the First Czechoslovak Republic (1918–1938) and why? The answer to this main question will be aided by an analysis of the press of the Czechoslovak sexual minority from the period of the First Czechoslovak Republic.

Keywords

homosexuality, the First Czechoslovak Republic, queer history, commemoration, collective memory

1 Úvod

Minulosť je nekonečnou studnicou rozmanitých príbehov a udalostí, z ktorých si jednotlivci, malé skupiny obyvateľstva, minority, majority, národy či ľudstvo samé, vyberajú to, čo je dôležité pre ich utváranie obrazu o nielen historickej realite. Každá ľudská spoločnosť si utvára istú podobu svojej subjektívnej historickej skutočnosti, a je celkom pochopiteľné, že sa utieka práve k takej minulosti, ktorá ju podľa jej mienky čo najvýstižnejšie reprezentuje. Dôvodov, prečo je tomu tak, bude zrejme viacero. Tento fenomén pomenoval celkom trefne Marcus Garvey (1887–1940), jamajský novinár a podnikateľ, ktorý vyslovil myšlienku, že „*Eud bez znalosti svojej histórie, pôvodu a kultúry, je ako strom bez koreňa*“.¹ Proces pripomínania si minulosti teda často súvisí s hľadaním podstaty prežívanej reality, s hľadaním odpovedí na otázky súvisiace so súčasnými problémami, a to prostredníctvom osvetlenia ich príčín a vývoja. Okrem toho slúži rovnako k legitimizácii a stabilizácii spoločenských, politických, kultúrnych či iných štruktúr.

Queer dejiny často prekračujú pomyselné úzko chápané hranice národov, náboženstiev, spoločenských vrstiev, genderu či iných sociálnych kategórií. Je preto podľa mňa zaujímavé nahliadnúť do toho, čo si pripomínala komunita ľudí, ktorá sa vymykala tradičnej spoločenskej stratifikácii a nastolenému poriadku. Reč je o „sexuálnej“ alebo aj „queer“ minority. Teda o takej spoločenskej skupine obyvateľstva, ktorej základnou spoločnou charakteristickou črtou je nekonformné sexuálne správanie a prejavy vymykajúce sa tradičnému väčšinovému heterosexuálnemu a binárnemu genderovému systému.²

To, v čom sa táto skupina obyvateľstva však nepochybne nelíši od „klasickej, tradičnej“ väčšinovej spoločnosti, je spôsob, akým pracuje s inštrumentalizáciou svojej minulosti. Utváraná kolektívna pamäť tu rovnako slúži ako spoločenská funkcia a aktualizácia historického vedomia. Údaje, ktoré sprostredkúva, majú zámernú aktualizáciu či inštrumentalizačnú úlohu.³

Cieľom príspevku je otestovanie tejto hypotézy na príklade pripomínania si queer minulosti v období Československej republiky (1918–1938). K tomu posluží obsahová analýza prvorepublikovej tlače československej sexuálnej menšiny a typizácia nadobudnutých informácií. Dôležité tak budú otázky: koho a čo si pripomína československá sexuálna

1 V origináli „*A people without the knowledge of their history, origin and culture is like a tree without roots.*“ Marcus Garvey citáty / citaty.net, <https://citaty.net/autori/marcus-garvey/>, citováno 12. 3. 2020.

2 Na všetkých miestach nasledujúceho textu teda používam pojem queer v takomto kontexte a význame. K problematike pojmu queer, queer štúdií či queer teórie pozri napr.: Ciprová, Kristýna: *Queer v Česku*. In: Himl, Pavel – Seidl, Jan – Schindler, Franz (edd.): *Miluji tvory svého pohlaví. Homosexualita v dějinách a společnosti českých zemí*. Praha 2013, s. 597–612.; Kobová, Lubic: *Queer a podryvání identity: queer teória a feminizmus*. In: Kiczková, Zuzana – Szapuová, Mariana: *Rodové štúdiá. Súčasná diskusia, problémy a perspektívy*. Bratislava 2011, s. 312–331.; Demčíšák, Ján: *Kategória queer a jej analytický potenciál*. Trnava 2015, 76 s.; alebo tiež „učebnicu“ queer štúdií Jagose, Annamarie: *Queer Theory: An Introduction*. New York 1996, 153 s.

3 Problematiku historickej, kolektívnej či kultúrnej pamäte bližšie rozoberajú napr. významné práce: Halbwachs, Maurice: *The Collective Memory*. New York 1980, 186 s.; Assmann, Jan: *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*. Cambridge 2011, 319 s.; Nora, Pierre: *Rethinking France: Les Lieux de mémoire (volume 1–4)*. Chicago 1999–2010.

menšina v prvorepublikovej tlači a prečo? Kto je tvorcom, objednávateľom a udržiavateľom tejto kolektívnej pamäte?

2 Prvorepubliková tlač československej sexuálnej menšiny v širších historických súvislostiach

Od čias, kedy sa sexuálna morálka spoločnosti v Európe stala doménou kresťanských cirkví, sa homosexuálne aktivity začali výraznejšie a širšie postihovať. Kresťanská náuka mala potrebu organizovať mravný život obyvateľov, v dôsledku čoho postupne vznikalo cirkevné právo, ktoré sa snažilo o jasné vymedzenie hraníc ľudského morálneho konania. Jeho súčasťou sa stalo definovanie etických noriem v oblasti sexuálneho života človeka. Zmysel pohlavného zblíženia ľudí tkvel výlučne v reprodukcii. Odmietaná bola erotická rozkoš či zmyselnosť. Každý pohlavný styk, ktorého účelom nebolo rozširovanie potomstva sa považoval za „sodomiu“. ⁴ V 13. storočí prijala väčšina Európy legislatívu, ktorá zaviedla hrdelné tresty za homosexuálne aktivity. ⁵ Stáročia trvajúce stredoveké trestné postihovanie homosexuálnych stykov sa stalo dedičstvom moderných európskych národných štátov, nevynímajúc Československú republiku (1918–1938). ⁶

Až do konca 18. storočia boli ľudské sexuálne praktiky predmetom kanonického práva, kresťanskej pastorácie a svetských zákoníkov. Každý jeden z nich vytváral rámec dovoleného či nedovoleného. Sex zákonných partnerov bol pretkaný pravidlami a odporúčaniami. Najintenzívnejším ohniskom donucovaných príkazov sa stal manželský vzťah. ⁷ So vznikom modernej sexuológie sa však otvorila „Pandorina skrinka“. Enormná pozornosť sa začala venovať tým, ktorí vybočovali zo zaužívaných stredovekých sexuálnych pravidiel spoločnosti. V priebehu jediného storočia boli títo ľudia stigmatizovaní ako „morálne šialení“, nositelia „genitálnej neurózy“, „aberácie prokreačného zmyslu“, „degenerácie“ či „duševnej nevyváženosti“. ⁸

Historik, sociológ a filozof Michel Foucault (1926–1984) považuje toto historické obdobie za počiatok vzniku a vývoja tzv. modernej homosexuálnej identity. A to najmä z dôvodu, že hon na periférne sexuality so sebou prinášal tvorbu nových špecifikácií. Niekdajšia stredoveká sodomia, ktorá bola iba typom zakázaného činu občianskeho či kanonického práva, sa v 19. storočí transformuje na špecifickú osobnostnú, prirodzenú

4 Najčastejšie išlo o smilstvo človeka so zvierateľom, smilstvo s osobou rovnakého pohlavia či o masturbáciu.

5 Spencer, Colin: *Dejiny homosexuality*. Bratislava 1999, s. 75–80.

6 Československá republika recipovala po svojom vzniku v roku 1918 rakúsko-uhorský právny poriadok. Na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi platil naďalej pôvodný uhorský trestný zákoník z roku 1878, ktorý mužskú homosexualitu postihoval ako „smilstvo proti prírode“ v § 241 a 242 uh. tr.z. Na území Čiech, Sliezska a Moravy platil naďalej pôvodný rakúsky trestný zákoník z roku 1852, ktorý postihoval mužskú ale aj ženskú homosexualitu ako „smilstvo proti prírode“ v § 129 b, rak. tr.z. *Uhorský trestný zákoník o zločinoch a prečinoch*. 1878.; *Rakúsky trestný zákoník o zločinoch, prečinoch a priestupkoch*. 1852.

7 Foucault, Michel: *Dejiny sexuality I. Vôle k viedení*. Praha 1999, s. 46–48.

8 *Tamže*, s. 49–50.

vlastnosť a charakter konkrétneho človeka. Kým stredoveký sodomita bol „iba“ heretikom, moderný homosexuál⁹ je už reprezentantom ľudského druhu.¹⁰

Výsledok načrtnutého procesu vzniku a tvorby tzv. modernej homosexuálnej identity má svoju jasne viditeľnú podobu na súčasnom území Česka a Slovenska až po vznik Československej republiky v roku 1918. Niet preň lepší dôkaz, než je samotná existencia kompaktného a koordinovaného hnutia československej sexuálnej menšiny, ktoré systematicky bojovalo za dekriminalizáciu homosexuálnych stykov, s čím sa spájal takisto cieľavedomý boj za vlastné sebaurčenie, rovnosť a ľudské práva v kontexte československej society.¹¹

V období prvej ČSR je možné zaevidovať minimálne štyri základné platformy hnutia sexuálnej menšiny, na ktorých aktívne presadzovalo svoj boj.¹² Zrejme najsilnejšou a najlepšie reflektujúcou platformou hnutia bola jeho prvorepubliková tlač. Tá spĺňala mnohé funkcie, od štandardnej informačnej a zábavnej, až po interpretačnú, socializačnú či agitačnú. Vo svojej interpretačnej a agitačnej funkcii sa snažila o vykladanie rôznorodých sociálnych súvislostí a o formovanie verejnej mienky. Stala sa preto významným nástrojom tvorby a ovplyvňovania spoločenských, ale aj politických postojov svojich čitateľov.

V socializačnej funkcii šlo o vysvetľovanie a komentovanie významov rôznorodých udalostí, aktuálne platných spoločenských vzťahov a informácií, o deklarovanie protiváhy najmä voči ustáleným štátnym právnickým autoritám a spoločensky zavedeným zvyklostiam v súvislosti s intoleranciou sexuálnej inakosti.

Táto tlač mala snahu združovať československých neheterosexuálnych občanov a v politickej rovine artikulovať ich záujmy, čím sa mala zvýšiť jej relevancia. Nešlo totiž iba o záujmy niekoľkých izolovaných jednotlivcov. Deklaratívny program tlače československej sexuálnej menšiny sformuloval jej šéfredaktor František Černý (1886–1954) v štyroch základných bodoch. Vzhľadom na sledovaný predmet môjho textu uvádzam ako najpodstatnejšie nasledujúce body : „1. *Bojujeme za odstranění přes sto let starého trestního zákona a hlavně jeho § 129 a o zrovnoprávnění homosexuálně založených osob s heterosexuálními, jak před zákonem, tak i před společností.* 2. *Pracujeme k navázání styku se všemi vědeckými, pokro-*

9 S termínom homosexualita prichádza po prvýkrát maďarský autor s nemeckými koreňmi Karl Maria Kertbeny (1824–1882) v pamflete z roku 1869 adresovanom kráľovskému pruskému ministrovi spravodlivosti dr. Adolfovi Leonhardtovi (1815–1880). Pietruchová, Olga: *Homosexualita, spoločnosť a politika*. In: Triangel: homosexualita – spoločnosť – politika. Bratislava 2007, s. 18. Človeka s erotickou príťažlivosťou k rovnakému pohlaviu už skôr pomenovávali označenia ako napr. „urning“ alebo „invertovaný“.

10 Foucault, M.: *Dějiny sexuality I.*, s. 53.

11 Pred vznikom Československej republiky sa objavilo iba niekoľko samostatných, na seba nenadväzujúcich verejných vystúpení proti kriminalizácii homosexuality. Príkladom je tzv. „podřipský anonym“ zaslaný v roku 1868 českému lekárovi a fyziológovi Janovi Evangelistovi Purkyněmu (1787–1869) alebo vystúpenie českého básnika, spisovateľa a literárneho kritika Jiřího Karáska ze Lvovic (1871–1951) v časopise *Moderní revue* v roku 1895. Viac Seidl, Jan a kol.: *Od žaláře k oltáři*. Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti. Brno 2012, s. 65–69 a 79–87.

12 Okrem tlače sa hnutie formovalo na princípe zakladania a pôsobenia spolkov. Prvým zamýšľaným, no štátom nepovoleným spolkom bola pražská *Vědecko-humanní společnost* (1923) – neskôr s opätovným neúspešným pokusom o založenie pod názvom *Společnost pro sexuální bádání* (1925). Druhým, už úspešným počínom, bolo založenie spolku *Československá liga pro sexuální reformu* (od 1932) a napokon tretím *Osvětové a společenské sdružení Přítelství* (od 1932). Viac *Tamže*, s. 146–156 a 202–214.

kovými korporáciami, se zákonodárnými institucemi za účelem odstranění starých nespravedlivých předsudků. Tohto úkolu bude nám dožadovati se cestou zákonnou, přednáškami, tiskem atd. [...] 4. Spojit všechny homosexuálně a bisexuálně založené osoby v jednu pevnou nepolitickou organizaci, již účelem bude vedle humanního, kulturního, hospodářského a sociálního zájmu bojovati za práva a uznání sexuálních menšin.“¹³ O naplnenie tohto programu sa usilovali dva konkrétne časopisy: pražský *Hlas* a brniansky *Kamarád*.

2.1 Časopisy Hlas a Kamarád

Prvotným periodikom československého hnutia sexuálnej menšiny bol časopis, ktorého názov sa ustálil v základnej forme *Hlas*. Periodikum vychádzalo s rôznymi modifikáciami titulu¹⁴ v rokoch 1931 až 1938 v Prahe. V apríli 1931 vyšlo jeho prvé číslo s označením *Hlas sexuální menšiny* a podtitulom *Zájmy uznávané vědou a kulturními státy*. Prvým majiteľom a zodpovedným redaktorom sa stal kapitán československej armády vo výslužbe František Černý (1886–1954). Hlavným spolupracovníkom pri redigovaní a vydávaní časopisu bol spočiatku jeho brat Vojtěch Černý (1893–1938). V nasledujúcom priebehu činnosti časopisu sa vystriedalo niekoľko ďalších majiteľov, šéfredaktorov či členov redakcie.¹⁵ Periodikum obsahovalo emancipačné, beletristické a zábavné články s inzertnou rubrikou na konci. *Hlas* nebol výlučne politicky profilovanou tlačou. Mal ambíciu stať sa skôr spoločenskou revue queer subkultúry s politickým presahom. Z toho dôvodu bol zasielaný zdarma na niekoľko mienkotvorných miest ako napr. do knižníc ministerstiev, poslaneckým klubom, významným činiteľom politického a kultúrneho života, policajným orgánom či sudcovským organizáciám a pod. V roku 1932 sa stal oficiálnym orgánom spolku *Československá liga pro sexuální reformu*, ďalšej platformy hnutia.¹⁶

Druhou tlačovinou československej sexuálnej menšiny bol brniansky časopis *Kamarád* s podtitulom *Časopis věnovaný zájmům přátelství uznaným vědou a kulturními státy*. Pokus o periodické vydávanie ďalšieho queer magazínu priniesol na Moravu slovenský umelec Štefan Leonard Kostelníček (1900–1949) v roku 1932. Jeho hlavným cieľom bolo podporenie a posilnenie programu pražského *Hlasu*. Po formálnej a obsahovej stránke išlo takmer o identické tlačoviny. *Kamarád* rovnako obsahoval emancipačné, politické, spolково organizačné, agitačné a beletristické články spolu so zoznamovacou rubrikou v závere. Vydané však bolo 28. mája 1932 v Brne iba jeho jediné číslo.¹⁷

13 *Náš program*. *Hlas sexuální menšiny*. *Zájmy uznávané vědou a kulturními státy* 1, 1. 6. 1931, č. 3, s. 1.

14 *Hlas sexuální menšiny* (1931), *Hlas*. *List sexuální menšiny* (1932), *Nový hlas* (1932–1934), *Hlas, list pro sexuální reformu* (1936–1937), *Hlas přírody* (1938).

15 V časopise figurovali osoby ako napr. podnikateľ Antonín Steimar (1890–1944), nakladateľ Josef Hladký (1885–1960), právnik, režisér a dramaturg Vladimír Kolátor (1903–1986), právnik a advokát František Čerňovský (1881–1962), slovenský úradník Imrich Matyáš (1896–1974), úradníčka, žurnalistka a spisovateľka Jana Mattuschová (1906–2000) a ďalší.

16 Kvalitne spracované informácie aj o prvorepublikovej československej tlači sexuálnej menšiny ponúka: Lishaugen, Roar–Seidl, Jan: *Genevace Hlasu*. Česká meziválečná homoerotická literatúra a její tvůrci. In: *Homosexualita v dějinách české kultury*. Praha 2011, s. 209–280.

17 Seidl, J. a kol.: *Od žaláře k oltáři*, s. 182–188.

3 Pripomínaná queer minulosť

Záujem o minulosť ako o zdroj poznania či skôr inšpirácie pri konštruovaní vlastného pôvodu a identity sa objavuje už pred vznikom národných štátov v 19. storočí. Dôvodom bol tlak požiadavky na legitímáciu, reprezentáciu a sociálnu identitu v situácii súperenia mnohých ranonovovekých spoločenských a politických diferenciacnych pohybov.

K budovaniu tzv. modernej homosexuálnej identity sa využívala tak, ako je to bežné u hocktorej inej sociálnej skupiny obyvateľstva a tvorby jej identity, história a utváranie kolektívnej pamäte. Dochádzalo k tomu rozličnými spôsobmi inštitucionálnej, ale aj neinštitucionálnej povahy. V nasledujúcom texte som sa zamerlal najmä na oficiálnu formu snahy o konštituovanie kolektívnej pamäte československej queer menšiny, a to prostredníctvom periodickej tlače, ktorá mala práve na začiatku 20. storočia skutočne dôležitý sociálny, politický a kultúrny význam nielen v československom kontexte.

Ústredný moment pripomínania si minulosti v prvorepublikovej periodickej tlači československej sexuálnej menšiny úplne naplňal zmysel deklarovaného programu hnutia. Historické príspevky a články v časopisoch boli vyberané a písané takým spôsobom, aby čo najlepšie vystihovali naratív agitačnej akcie. Neustále sa v nich poukazovalo na kontinuitu existencie homosexuality vo všetkých dejinných etapách ľudstva, na jej celosvetovú spoločenskú ukotvenosť či prítomnosť. Týmto spôsobom sa hnutie usilovalo o legitímáciu inakosti, ktorú samo reprezentovalo. Inštalovalo sexuálnu menšinu ako sociálnu skupinu globálnej ľudskej spoločnosti. Hnutie zdôrazňovalo, že sexuálna minorita tu „má svoje miesto, bola, je a bude tu vždy.“

Ďalším základným účelom historických článkov v predmetnej tlači bolo poukazovanie na prirodzenosť či „normálnosť“, ľudskosť a spoločenský prínos homosexuálneho človeka. Množstvo príspevkov približovalo útrapy, bolesti, krivdy, ale aj pozitívne životné udalosti, výnimočnosti či veľké spoločenské úspechy rôznorodých slávnych neheterosexuálnych ľudí naprieč svetovými a československými dejinami. Zdôraznené bolo pričinenie sa týchto osobností o blaho celej väčšinovej spoločnosti, ich užitočnosť a ušľachtilosť.

Spomenuté prvky pripomínania si vlastných dejín mali evidentne slúžiť k emancipácii queer osôb a k budovaniu ich kolektívnej pamäte. Toto budovanie prebiehalo v akýchsi dvoch základných rovinách, vnútornej a vonkajšej. Prostredníctvom prvej roviny hnutie využívalo minulosť k prehovoru „dovnútra“, k vlastnej komunite. Reprezentovali ju emancipačné, aktivizačné, osmeľujúce snahy, ktoré vo svojej podstate odkazovali : „Verte si! Dôverujte si! Nehanbite sa za seba! Buďte tým, kým ste! Pracujte! Zveľaďte! Aktivizujte sa! Pomáhajte si navzájom! Držte spolu! Žite ušľachtilo!... Tak, ako to robili vaši predkovia!“

Vonkajšiu rovinu zase charakterizuje príhovor hnutia k väčšinovej spoločnosti. Využitie minulosti v tejto druhej rovine opäť predstavovali emancipačné, ale takisto aj politicky agitačné články, ktoré vo svojom jadre vyhlasovali : „Boli, sme a budeme tu! Sme normálni! Prestaňte nás trestať! Prestaňte nás ponižovať a utláčať! Berte nás vážne! Nekrivdite nám! Nepodceňujte nás! Prijmite nás! Vieme a dokážeme toho veľa!... Tak, ako naši predkovia!“

Pripomínanie queer minulosti a jej odkazov prebiehalo dvomi základnými formami. Prostredníctvom článkov a zdieľaných informácií o rôznorodých osobnostiach dejín

spätých akýmkoľvek pozitívnym spôsobom s témou neheterosexuálnej inakosti, a takisto skrze dejinné, v niektorých prípadoch aj prítomné, spoločenské kultúry v rôznorodých geografických dĺžkach a šírkach.¹⁸ Na nasledujúcich riadkoch prinášam analýzu konkrétnych príkladov.

3.1 Pripomínané osobnosti

Antropologické jadro kultúrnej pamäte predstavuje spomienka na zosnulých.¹⁹ Rodiaca sa moderná homosexuálna identita si žiadala uchovávať a pripomínať pamiatku tých, ktorých životné svedectvá mali význam pre jej prítomnosť. Takisto je nutné poznamenať, že morálny záväzok k vybraným historickým osobnostiam často tkvie vo vyznaní určitej spoločensko-politickej identity. V predmetnej tlači je možné vyabstrahovať niekoľko typov osobností, resp. vyzdvihovania ich podobných motívov, ktoré si hnutie opakovane pripomínalo najmä pri výročiach narodení, úmrtí alebo pri iných významných udalostiach či príležitostiach.

3.1.1 Osobnosti hnutia sexuálnej menšiny – aktivisti

Prvým typom sú osobnosti, ktoré si československé hnutie sexuálnej menšiny pripomínalo v tlači z toho dôvodu, že svojou aktivitou započali významný, aktívny a cieľavedomý boj za ľudské práva a slobodu neheterosexuálnych ľudí.²⁰ Pri článkoch o týchto osobnostiach je typickým prvkom naratívu vyjadrovanie obdivu, vyzdvihovanie pozitívnych ľudských vlastností ako napr. genialita, múdrosť, ušľachtilosť, bojovnosť či pracovitosť. Často sa tiež spomínajú termíny humanizmus a aktivizmus. V niektorých prípadoch sa stretávame aj so skutočne silnými hyperbolami.²¹ Aktivistickým osobnostiam sa vyjadruje vernosť, vďaka, blahoželá sa im, uctieva sa ich pamiatka, označujú sa za vzor a nabáda sa k ich nasledovaniu.

Najčastejšie oslavované aktivistické osobnosti pochádzali z nemecky hovoriaceho prostredia, a to z dôvodu, že najvýraznejšie ovplyvňovalo samotné československé sexuálne hnutie. Symptomatickou osobnosťou tohto rangu, najčastejšie pripomínanou, bol nemecký sexuológ a aktivista Magnus Hirschfeld (1868–1935). Zdôrazňovaná bola jeho neúnavná činnosť nielen pri zakladaní a udržiavaní *Vedecko-humanitárneho výboru*²²

18 Detailnejšie o problematike pripomínania si queer minulosti, resp. o jej apologetickej funkcii, či tiež o konštruovaní „vlastných kultúrnych (queer) dejín“ pojednávajú: Putna, Martin C.: *Homosexualita v novodobé české literatúre*. In: *Homosexualita v dejinách české kultúry*. Praha 2011, s. 83–183.; Lishaugen, Roar-Seidl, Jan: *Generace Hlasu*. Česká meziválečná homoerotická literatúra a její tvůrci. In: Tamže, s. 209–280.

19 Assmann, Aleida: *Prostoty vzpomínání*. Podoby a proměny kulturní paměti. Praha 2018, s. 35.

20 Najfrekvencovanejšie boli snahy o všeobecnú dekriminalizáciu homosexuality.

21 Nemecký sexuológ a aktivista Magnus Hirschfeld (1868–1935) bol označený za „proroka, svätca, mudrca, filozofa“ či „najzaslúženejšieho bojovníka za rovnoprávnosť homosexuálnych.“ *65 let Dr. M. Hirschfelda*. Nový hlas 2, 1933, s. 72.

22 Orig. *Wissenschaftlich-Humanitäre Komitee* vznikla 15. mája 1897 v Berlíne.

v Berlíne, prvej organizácie na svete, ktorá systematicky bojovala za práva neheterosexuálnych ľudí.²³ Tlač o Hirschfeldovi informovala kontinuálne počas celého svojho pôsobenia. Prvýkrát hneď v druhom čísle pražského *Hlasu*: „*Je to on, ktorý nad všetkými pochybnosťami dokázal, že homosexualita je prirodzená vnútorná konštitúcia, nezavinená nikým, ktorá nikomu na svete žiadne zlo nespôsobuje a nie je to vobec chorobou a žiada preto úplne oslobodenie ich pred zákonom a ľudom.*“²⁴ Následne sa opäť pripomínajú jeho zásluhy v roku 1932 nielen v *Hlase*²⁵, ale aj v brnianskom *Kamarádovi*.²⁶ V roku 1933 sa objavuje ďalší článok pri príležitosti osláv 65. narodenín lekára.²⁷ Posledný známy článok o Hirschfeldovi pochádza z roku 1936, kedy tlač upriamila pozornosť na jeho úmrtie.²⁸

Za prvého právnického bojovníka za práva homosexuálov bol v analyzovanej tlači označený nemecký právnik a novinár Karl Heinrich Ulrichs (1825–1895), ktorý údajne dokázal nezmyselnosť prenasledovania homosexuality ešte pred Hirschfeldom a obetoval svoj život boju za ľudské práva.²⁹ Autor článku o Ulrichsovi, Imrich Matyáš (1896–1974) prináša okrem životopisu takisto kritiku homosexuálnej komunity, ktorá sa podľa jeho názoru nedostatočne angažuje v zápase o vlastné ľudské práva. Rovnako tak vyjadruje ľútosť nad ignoranciou uctievania pamiatky „veľkého bojovníka“. Čitateľov preto vyzýva: „*Každý homosexuálny a bisexuálny nech si berie príklad od svojho šlachetného Ulrichsa a nech nastúpi cestu v boji o víťazstvo svojej slobody.*“³⁰

Špecifické miesto v kontexte aktivistických osobností zaujal Jiří Karásek ze Lvovic (1871–1951), český básnik a spisovateľ. Ten bol zase titulovaný ako „prvý bojovník“, priekopník boja za práva „invertovaných“³¹ osôb v Československu. Venované mu bolo takmer celé 15. číslo *Hlasu* v roku 1931.³² Je však dôležité upozorniť čitateľa na fakt, že Karásek sa v tom čase stále aktívne podieľal na vydávaní časopisu *Hlas*. Historický rozmer malo pripomínanie literárnych úspechov autora,³³ jeho jedinečnosti a nenahraditeľnej práce pre československé hnutie sexuálnej menšiny.

23 Fanel, Jiří: *Gay historie*. Praha 2000, s. 7.

24 *Zdravotný radca Dr. Magnus Hirschfeld. Od Imricha Matyáša z Bratislavy*. Hlas sexuální menšiny 1, 15. 5. 1931, č. 2, s. 4.

25 *Osvobozovacia akcia dr. Magnusa Hirschfelda. Píše Imrich Matyáš z Bratislavy*. Nový hlas. List pro sexuální reformu 1, 1. 7. 1932, č. 3, s. 3–6.

26 *Vzpomínáme! Kamarád*. Časopis věnovaný zájmům přátelství uznaným vědou a kulturními státy 1, 28. 5. 1932, č. 1, s. 6.

27 *65 let Dr. M. Hirschfelda*. Nový hlas 2, 1933, s. 72.

28 *Spomienka na Dr. Magnusa Hirschfelda*. Hlas, list pro sexuální reformu 3, 1. 10. 1936, č. 1, s. 4–5.

29 „*Pre homosexuálnych ľudí si pracoval, pre nich si obetoval všetko, svoje meno, pozíciu, peniaze a i to najzávažnejšie, svoju slobodu.*“ *Karol Heinrich Ulrichs 1825–1895*. Hlas sexuální menšiny 1, 17. 12. 1931, č. 16, s. 7.

30 *Karol Heinrich Ulrichs 1825–1895*. Hlas sexuální menšiny 1, 17. 12. 1931, č. 16, s. 8.

31 Pozri poznámku pod čiarou č. 9 na s. 4.

32 *Prvý bojovník*. Hlas sexuální menšiny 1, 1. 12. 1931, č. 15, s. 1–2.

33 „*...v těchto verších byla po prvé v naší literatuře zjevena pravda, s níž se veřejnost do té doby zabývala vždy jen v soudních síních, kde ovšem bylo to pak něco, čemu mnoho chybělo nejen do krásy, nýbrž i do prosté důstojnosti lidského duševního jevu.*“ *Tamže*, s. 1.

Okrem troch spomenutých príkladov osobností sa ich v tlači objavuje ešte niekoľko. Ocenení sú napr. nemecký židovský esejista, právnik a novinár Kurt Hiller (1885–1972),³⁴ protestantský teológ a farár Georg Plock (1865–1930), kníhkupec a vydavateľ Max Spohr (1850–1905), sexuológ Ernst Burchard (1876–1920) či advokát a prekladateľ Hermann Freiherr von Teschenberg (1866–1911).

3.1.2 Osobnosti vedy

Predstavitelia druhého typu pripomínaných osobností priamo nevystupovali v sexuálnom hnutí, no svojou prácou na vedeckom poli podľa neho prispeli k spravodlivejšiemu posudzovaniu neheterosexuálnych osôb. Ich prelomové poznatky najmä z lekárskej vedy úplne zapadali do agitačného konceptu, a práve preto sa stali dôvodom nutnej pripomienky. Najčastejšie išlo o poukázanie na vrozenosť či prirodzenosť homosexuality, ktorú teda nemá zmysel právne postihovať. Vedeckým autoritám, ktoré ponúkali takéto objasnenie genézy homosexuality bola vzdávaná vďaka, prejavovaná úcta k ich pamiatke. Podľa tlače tiež oplývali múdrosťou, inteligenciou, vzdelanosťou či spravodlivosťou.

Za prvého lekárskeho bojovníka o rovnoprávnosť homosexuálov bol tak označený viedenský psychiater Richard von Krafft-Ebing (1840–1902), ktorý vo svojej knihe *Psychopathia sexualis*³⁵ načrtnol nový smer k posudzovaniu pohlavného života človeka vo všeobecnosti a poukázal na krivdy páchané na homosexuáloch.³⁶ Okrem Krafft-Ebinga sa tlač zmieňuje o švajčiarskom psychiatrovi Augustovi Forelovi (1848–1931) v samostatnom článku v súvislosti s jeho úmrtím. Pri príležitosti uctenia si pamiatky sa dostáva do popredia poukázanie na výsledky lekárskej práce, ktorá sa zaoberala otázkami psychopatológie: „*Ano, prestalo tlouci dobré srdce veľikého lidumila, učence a badateľa, ktorý dal svetu nejučtší poklad, pravdu!*“³⁷ Pravdou je v tomto kontexte označené nesprávne ponímanie pohlavnej otázky, o ktorom píše Forel vo svojom diele *Die sexuelle Frage*,³⁸ a cez ktoré vyzýva k odstráneniu spoločenských predsudkov nielen voči homosexuálom.

V pozitívnom svetle je vykreslená práca aj ďalších osobností lekárskej vedy ako napr. talianskeho psychiatra a antropológa Cesara Lombrosa (1835–1909), anglického sexuológa a spisovateľa Ellisa Havelocka (1859–1939), či nemeckých sexuológov a psychiatrov Iwana Blocha (1872–1922) a Alberta Molla (1891–1939).

34 K osobnosti Kurta Hillera vyšiel v *Hlase* samostatný článok: *Dr. Kurt Hiller*. Hlas sexuální menšiny 1, 31. 10. 1931, č. 13, s. 5–7.

35 Krafft-Ebing, Richard: *Psychopathia Sexualis*. Philadelphia 1894, 436 s.

36 „...neslýchaným gestom poukázal na krivdy, spáchané na ľuďoch, ktorí bez ich viny zo strany zákona a človečenstva pre ich sexuálne založenie sú prenasledovaní...“ *Osvobozovacia akcia dr. Magnusa Hirschfelda. Píše Imrich Matyáš z Bratislavy*. Nový hlas. List pro sexuální reformu 1, 1. 7. 1932, č. 3, s. 3.

37 *Věčné památce profesora dr. Augusta Forela*. Hlas sexuální menšiny 1, 14. 8. 1931, č. 7–8, s. 1.

38 Forel, Auguste: *Die sexuelle Frage*. Eine naturwissenschaftliche, psychologische, hygienische und soziologische Studie für Gebildete. Mníchov 1907, 658 s.

3.1.3 Osobnosti umenia

Tretím typom pripomínaných sú osobnosti umenia, ktoré svojou jedinečnou umeleckou prácou dokázali podľa predmetnej tlače obohatiť celkovú väčštinovú „normálnu“ populáciu. Zároveň išlo o osoby, ktoré buď priamo alebo nepriamo vykazovali neheterosexuálne znaky, teda svojím osobným a sexuálnym životom nepasovali do zaužívaného binárneho heterosexuálneho spoločenského štandardu. Pri tejto kategórii osobností predkladala tlač stručné životopisy, približovala životné útrapy, ale aj úspechy umelcov a umelkýň. Zdôrazňovala výnimočný talent, jedinečnosť, šikovnosť, prínos pre majoritnú societu a mnohokrát takisto poukazovala na ich spoločenskú obeť: „*Jejich vynikajúci zásluhy, zejména vynikajúci ušlechtilé vlastnosti a kvality jejich charakteru, jako lidi jsou nejlepší zárukou, že to nebyli lidé špatní, nebo prostopašníci, na jaké cejchuje lidi homosexualní náš trestní zákon.*“³⁹

Najčastejšie opakovane spomínanou osobnosťou bol írsky básnik, prozaik a dramatik Oscar Wilde (1854–1900). V tlači neúnavne rezonovalo trestné stíhanie a právoplatné odsúdenie spisovateľa z roku 1895 pre jeho homosexuálne styky. Pražský *Hlas* považoval túto udalosť za absolútnu tragédiu, ktorá Wildea zhodila na úplné duševné i materiálne dno. Po dvojročnom väzení v Readingu básnika prepustili na slobodu ako „*bytosť podlomenou, na těle i duchu zničenou, pouhý stín bývalého Wildea...*“⁴⁰ Akcentovanie nešťastia poukazovalo na fakt, že paragraf trestajúci súkromný sexuálny život dostal slávneho dramatika z vrcholu kariéry a ohromného umeleckého prínosu pre celú spoločnosť do jej suterénu. Československé hnutie sexuálnej menšiny videlo vo Wildeovi v podstate obeť nedávno uskutočnenej, stále živej justičnej vraždy: „*Neznal jiné lásky než té, kterou mu příroda dala a – té padl za obět.*“⁴¹

Hnutie na umelca spomínalo s pietou prostredníctvom tlače, v ktorej mu venovalo básne,⁴² emotívnu reč k pamiatke jeho života a diela,⁴³ uverejnilo niekoľko úryvkov jeho novely *De Profundis* (1897) na pokračovanie⁴⁴ či dramaturgickú úpravu románu *The Picture of Dorian Gray* (1891).⁴⁵ Okrem toho pri príležitosti 75. výročia narodenia umelca

39 Autor článku uverejneného v *Hlase* František Čeřovský pripomína čitateľom, že dejiny ponúkajú množstvo príkladov úspešných, ušľachtilých homosexuálov ako napr. Michelangelo Buonarrotti (1475–1564), Leonardo da Vinci (1452–1519), Svatopluk Čech (1846–1908), Hans Christian Andersen (1805–1875), Piotr Iljič Čajkovskij (1840–1893), Paul Verlaine (1844–1896) a ďalší. *O nutnosti reformy § 129 I. b. trestního zákona. Vědecká práce pro II. právnický sjezd v Brně 1925.* Vypracoval JUDr. Frant. Čeřovský. *Hlas* sexuální menšiny 1, 15. 5. 1931, č. 2, s. 8.

40 *Oscar Wilde: Kněz a ministrant a nevydané dosud fragmenty z „De Profundis“.* *Hlas* sexuální menšiny 1, 30. 4. 1931, č. 1, s. 6.

41 *Tamže.*

42 Napr. *Oscar Wilde.* *Hlas* sexuální menšiny 1, 15. 7. 1931, č. 5–6, s. 5. V brnianskom *Kamarádovi* vyšla takisto báseň na počesť Oscara Wildea : *Oskaru Wildeovi.* *Kamarád* 1, 28. 5. 1932, č. 1, s. 6.

43 *U hrobu Oscara Wildea (V srpnu t. r. na Pěve La haise).* *Hlas* sexuální menšiny 1, 15. 10. 1931, č. 12, s. 12.

44 Prvá časť úryvkov diela : *Oscar Wilde: Kněz a ministrant a nevydané dosud fragmenty z „De Profundis“.* *Hlas* sexuální menšiny 1, 30. 4. 1931, č. 1, s. 6.

45 *Oscar Wilde: Obraz Doriana Graye. Hra o 9 obrazech. Dramaturgická úprava P. Vlka.* *Nový hlas* 2, 1933, s. 141–143.

vyzývalo príslušníkov sexuálnej minority k vzdávaniu úcty autorovi venovaním svojho času čítaniu Wildeových kníh.⁴⁶

V tieni Oscara Wilde sa objavili tiež mnohé ďalšie osobnosti umenia svetového, ale aj domáceho československého formátu. Ich súhrnný počet je výrazne vyšší, než v prípade dvoch predošlých kategórií pripomínaných osobností. Z toho dôvodu vyberám pre ilustráciu iba niektoré z nich. Asi najstaršou spomenutou oslavovanou umelkyňou bola starogrécka lyrická poetka Sapfo (627–568 pr. n. l.),⁴⁷ ktorej špecifické miesto z hľadiska historického veku dopĺňa dôležitosť zastúpenia ženského pohlavia a lesbickej lásky. Tým bol v tlači vymedzený menší priestor.⁴⁸

Z renesančného obdobia je žiaduce zmieniť talianskych sochárov, maliarov a architektov Leonarda da Vinciho (1452–1519)⁴⁹ a Michelangela Buonarrotiho (1457–1564)⁵⁰ či anglického básnika, dramatika a herca Williama Shakespearea (1564–1616).⁵¹

Väčšina pripomínaných umeleckých osobností však žila a pôsobila v 18. a 19. storočí. Tlač nezabudla na talianskeho huslistu a hudobného skladateľa Niccola Paganiniho (1782–1840),⁵² nemeckého básnika a prekladateľa Stefana Georgeho (1868–1933),⁵³ na dánskeho maliara Einara Wegenera, neskôr po zmene pohlavia (tranzícii) Lili Ilse Elvenes (1882–1931)⁵⁴ či ruského skladateľa Piotra Iljiča Čajkovského (1840–1893).⁵⁵ Pri príležitosti 40. výročia úmrtia posledného menovaného napísal pražský *Hlas* článok, v ktorom s celkom unikátnym kritickým tónom apeloval na československú homosexuálnu komunitu: „Bylo by velmi potešující, kdyby na večerech, vzpomínajících homoeroticky založených lidí, se objevili také jejich homosexuální následovníci, jednak z piety, jednak, aby

46 K 15. říjnu 1931. *Nesmrtelné památce Oscara Wildea*. *Hlas sexuální menšiny* 1, 15. 10. 1931, č. 12, s. 10.

47 „S jejím jménem a jménem ostrova, jež obývala, spojen je provždy pojem lásky ženy k ženě [...] A jedné věci nelze se dosti obdivovati: cudnosti a čistotě i těch nejvášnivějších projevů básniřčinných, jež má dozajista svůj pramen ve veliké duševní ušlechtilosti.“ *Lesbická láska*. *Hlas sexuální menšiny* 1, 30. 4. 1931, č. 1, s. 4. Ženský element z umeleckej sféry zastupuje v predmetnej tlači okrem poetky Sapfo aj francúzska herečka Marie Raucourt (1756–1815) a francúzska maliarka Marie-Rosalie Bonheur (1822–1899), avšak iba krátkou zmienkou.

48 Dôvodom vymedzenia menšieho priestoru pre lesbické ženy mohol byť súhrn viacerých okolností. Hlavnou príčinou bol zrejme fakt, že na samotnej tlači československej sexuálnej menšiny participovali v prevažnej väčšine mužské homosexuálne osobnosti. Nižšie zastúpenie angažujúcich sa lesbických žien vo vydávaní časopisov mohlo byť zase výsledkom všeobecného podradeného genderového statusu žien. Takisto je nutné v tejto súvislosti podotknúť, že historiografia 1. pol. 20. storočia sa výrazne orientovala na „dejiny bieleho muža“, čo je viditeľné, i keď nie výlučne, aj v skladbe historických článkov predmetnej tlače.

49 Napr. *Veliké umění ženštivé. Přetištěno z 10. čísla revue „Gentleman“*. *Hlas sexuální menšiny* 1, 15. 7. 1931, č. 5–6, s. 8.

50 Napr. *Rollandův Michel Angelo*. *Nový hlas* 2, 1933, s. 39–41.

51 Pražský *Hlas* publikoval niekoľko Shakespearových sonetov (napr. XXVIII.) pričom popis k nim a autorovi pridal v článku: *Několik slov o Shakespearových sonetech*. *Hlas sexuální menšiny* 1, 2. 9. 1931, č. 9, s. 3–4.

52 *Úryvek z novely Paganini. Jiří Karásek ze Lvovic. Předneseno na umělecké akademii v „Batexu“ 6. března 1932*. *Hlas. List sexuální menšiny* 2, 15. 3. 1932, č. 6, s. 85–87.

53 *Stefan George*. *Nový hlas* 3, 1934, s. 1–3.

54 *Různé. Druhé úmrtí Einara Wegenera*. *Hlas. List sexuální menšiny* 2, 15. 3. 1932, č. 6, s. 94.

55 *Petr Iljič Čajkovský*. *Nový hlas* 2, 1933, s. 153–155.

vzpomenuli, že i homosexuálni môžu urobiť viac pre ľudstvo, nežli lítať po uliciach, alebo vysedať denne v určitých lokáloch za pochybnými účely.⁵⁶

Z československého umeleckého prostredia sa vyskytli iba tri holé zmienky mien. Spomenutí boli českí básnici a spisovatelia Josef Barák (1833–1883), Julius Zeyer (1841–1901) a Svatopluk Čech (1846–1908).⁵⁷ Jasný dôvod, prečo sa v predmetnej tlači nevyskytla ani jediná slovenská osobnosť a len žalostne málo českých osobností, nepoznáme. Časopisy sa pri výbere zdôrazňovaných historických individualít inšpirovali takmer výhradne zahraničným prostredím. Jednou z príčin tohto fenoménu mohla byť skutočnosť, že bolo diskurzívne jednoduchšie pojednávať o sexualite istej zahraničnej, nie domácej osobnosti, a to pre rôzne konzekvencie.⁵⁸ Ďalšou možnosťou bola absencia historických výskumov či dôkazov o miestnych osobnostiach, ktoré by dokladali neheterosexuálne sklony. Do úvahy tiež pripadá eventualita snáh o vyzdvihnutie internacionálneho rozmeru homosexuálneho elementu, pri ktorom nezohrával žiadnu dôležitú úlohu československý nacionalizmus.

3.1.4 Osobnosti politickej moci

Typy pripomínaných osobností uzatvára skupina tých, ktorí vynikali svojím politickým vplyvom či postavením a zároveň vykazovali znaky neheterosexuálnej inakosti. Vybrané individuality politickej moci a popis ich veľkého prínosu pre majoritnú spoločnosť slúžili ako dôkaz toho, že homosexualita nie je žiadnou domnelou slabosťou či vylučujúcim symptómom, ktorý zabraňuje participácii človeka na vládnutí a riadení ľudského spoločenstva. Pri týchto osobnostiach bol zdôrazňovaný silný, pevný charakter, múdrosť, kvalifikovanosť či humanizmus. U mocných žien sa zase často špecificky vyzdvihovala emancipácia, usilovnosť, produktívnosť, bojovnosť a odolnosť.

Zo širokého spektra osobností so značným politickým vplyvom možno vyzdvihnúť napr. uhorského ministra Ferencu Deáka (1803–1876), ktorého pražská tlač podozrievala zo skrytého homosexuálneho založenia. Autor článku o Deákovi síce nemal v rukách jasné priame dôkazy o politickej homosexualite, no napriek tomu využil vlastné domnienky k agitačným cieľom československého hnutia sexuálnej menšiny. Niekdajšieho poslanca uhorského snemu však hnutie pochopiteľne nechcelo zdiskreditovať, ba práve naopak: „Mnohí, najmä na Slovensku, kde Deáka dobre znajú, nám budú vytýkať, že odhaľujeme jeho ‚haňbu‘. Uisťujeme preto každého, že homosexualita nie je žiadnou haňbou.“⁵⁹ Deák bol v článku *Hlasu* označený za politického génia, kvalifikovaného uhorského diplomata, bojovníka za práva národnostných menšín, výborného rečníka, modernistu, re-

56 K 40. výročiu úmrtia Čajkovského. *Nový hlas* 2, 1933, s. 168.

57 Zmienka v článku *O nutnosti reformy § 129 I. b. trestného zákona. Vedecká práca pro II. právnický sjezd v Brně 1925*. Vypracoval JUDr. Frant. Čerovský. *Hlas sexuální menšiny* 1, 15. 5. 1931, č. 2, s. 8.

58 Možné obviňovanie z ohovárania, právne dohry, konflikty, kontraproduktívnosť – ublíženie oslavovaným osobnostiam a ich trestnoprávne a sociálne ohrozenie (pri stále živých), vyvolávanie silných kontroverzií a pod.

59 *Minister Dr. František Deák. 1803-1876. Píše Imrich Matyáš z Bratislavy*. *Hlas sexuální menšiny* 1, 15. 6. 1931, č. 4, s. 6.

formátora či humanistu. Autor článku potreboval odôvodniť uverejnenie pre mnohých zrejme šokujúcej informácie nasledovne: „*aby sme dokázali svetu, že homosexuálne osoby nie sú hordy zvrhých osob, ani žiadne párie ľudskej spoločnosti – ba opačne sú to tí, ktorí ľudu, národu a svetu svojou cennou prácou na poli kultúry a humanity mnoho cenného, ba nezbytného dobrého preukázali.*“⁶⁰

Pomerne rozsiahly článok bol venovaný aj bavorskému arcivojvodovi Ludovítovi Viktorovi Habsbursko-Lotrinskému (1842–1919), najmladšiemu bratovi cisára Františka Jozefa I. (1830–1916). U Ludovíta Viktora bolo prízvukované láskavé správanie a demokratické zmýšľanie. Autor článku ho označil za „najbystrejší rozum svojho rodu“, „mecenáša umenia“ či „homosexuálneho martýra“: „*bol jedným z najväčších martýrov homosexuálnych, ktorý vzdor svojho láskavého chovania a pre svoje demokratické smýšľanie, nemohol si získať obľubu u viedeňskej kamarily a to len preto, lebo bol homosexuálnym.*“⁶¹ Rakúskeho šľachtica tlač velebila najmä za neskrývanie homosexuality pred verejnosťou,⁶² za svoju šľachtnosť a dobročinnosť.⁶³ Okrem toho sa poukázalo na priamu toleranciu Ludovítovej homosexuality aj zo strany jedného z najvplyvnejších európskych mužov 19. storočia, Otta von Bismarcka (1815–1898).⁶⁴

Za samostatnú triedu spomínaných mocných mužských autorít možno označiť najvyšších cirkevných predstaviteľov, rímskych katolíckych biskupov. Analyzovaná tlač ponúkla tri obsiahlejšie články o homosexuálnych pápežoch Levovi IX. (1002–1054),⁶⁵ Júliusovi II. (1443–1513),⁶⁶ Levovi X. (1475–1521)⁶⁷ a bez širšieho popisu vymenovala aj niekoľkých ďalších. Deklarovaným úmyslom publikovaných textov o hlavách rímskokatolíckej cirkvi bolo: „*dokázal, že práve z najvynikavejších synov katolicizmu boli mnohí homosexuálni, ktorí nijak neškodili svojej cirkvi, ale opačne jej na ošoh a prospech. Žiaľ naproti tomu konstatujeme, že práve kresťanské náboženské obce, najmä však katolícka cirkev, spoločnosť hlásajúca „lásku, uznanie a večný mier“, vypovedaly nad homosexuálnymi ortel zatratenia.*“⁶⁸

60 *Tamže.*

61 *Ludovít Viktor. Píše Imrich Matyáš z Bratislavy. Nový hlas. List pro sexuální reformu 1, 1. 6. 1932, č. 2, s. 13. Totožný článok publikoval aj časopis Kamarád: Jeden homosexuelný mučedník. Píše Imrich Matyáš z Bratislavy. Kamarád 1, 28. 5. 1932, č. 1, s. 7–10.*

62 „*On, ktorý bol nad mierou obdarený pozemským bohatstvom a telesnou krásou, si zo svojho homosexuálneho založenia veľké výčitky svedomia nerobil (a správne!).*“ *Tamže.*

63 „*Jeho okúzľovacie chovanie, jeho vysoká morálka a v tichosti prevádzaná dobročinnosť, prevyšovali ostatných Habsburgov, ktorí nesmierne bažili po telesných rozkošiach a nemravnostiach.*“ *Tamže, s. 14.*

64 „*Bismark (1815–1898) nemecký kanclér, ktorý bol ochrancom a osobným priateľom bavorského homosexuálneho kráľa Eudevíta II. (1845–1886) sa k arcikniežatovi stran jeho pohlavného založenia shovievave a zdržanlivo choval.*“ *Tamže, s. 13.*

65 *Kristov zástupca pápež Leo IX. rozhodnul o homosexualite. Píše Imrich Matyáš z Bratislavy. Hlas sexuální menšiny 1, 15. 10. 1931, č. 12, s. 3–4.*

66 *Pápež Július II. 1503–1515. Nový hlas. List pro sexuální reformu 1, 1. 10. 1932, č. 6, s. 3–5.*

67 *Pápež Lev X. Nový hlas 2, 1933, s. 88–90.*

68 *Pápež Július II. 1503–1515. Nový hlas. List pro sexuální reformu 1, 1. 10. 1932, č. 6, s. 3.*

Medzi ďalšími pripomínanými vplyvnými mužskými osobnosťami vynikli napr. pruský diplomat a dôverník nemeckého cisára gróf Philipp zu Eulenburg (1847–1921),⁶⁹ pruský kráľ Fridrich II. Veľký (1712–1786)⁷⁰ či francúzska transrodová osoba, diplomat Chevalier d'Éon (1728–1810).⁷¹

Jediný súvislý text o homosexuálnej osobnosti ženského pohlavia tejto kategórie bol venovaný švédskej kráľovnej Kristine I. (1626–1689), ktorá „cestovala po svém zřeknutí se švédského trůnu pod jménem ‚hrabě Dohny‘. Potloukala se v lesích, nocovala pod širým nebem nebo v některém dvorci a zdivočela.“⁷² Krátkymi zmienkami sa ešte pripomenula napr. dánska kráľovná Karolina Matylda Hannoverská (1751–1775), francúzska vojačka Jana z Arku (1412–1431) či ruská okultistka a filozofka Helena Petrovna Blavatská (1831–1891).

3.2 Pripomínané kultúry

Druhú základnú formu, prostredníctvom ktorej tlač československej sexuálnej menšiny inštrumentalizuje queer dejiny, predstavujú spoločenské kultúry v rozličných geografických prostrediach. Figúrami spomínania⁷³ sú tak minulé, v niektorých prípadoch aj stále aktuálne – prítomné kultúry, ktoré sa stávajú vzormi a príkladmi toho, ako by československá spoločnosť mala či nemala vyzerať. V článkoch s týmto charakterom sa tak stretávame s odkazmi, ktoré načrtávajú dva základné vzory popisovaných kultúr, pozitívne a negatívne.

3.2.1 Pozitívne vzory kultúr

Spoločenské kultúry, v ktorých sa homosexualita či homosexuálna láska vyskytovali ako „prirodzená, normálna a bežná súčasť života“, sa automaticky stávajú elementárnym zdrojom pripomínania pozitívnych vzorov. Prostredníctvom historických exkurzov do týchto kultúr autori článkov prevažne silno idealizujú ich spoločenské pomery vzhľadom k homosexualite. Tá je tu prítomná bez systematicky riadenej perzekúcie, je prijímaná pozitívne, je prirodzenou súčasťou kultúry, v ktorej sa vyskytuje. Kultúry tak často slúžia ako príklad ideálov, hodnôt či morálky, alebo takisto ako funkčný príklad bezproblémového spolunažívania sexuálnej menšiny s väčšinovým obyvateľstvom.

69 Hlas v tomto prípade kritizuje politicky motivované, neľudské a nelogické trestné stíhanie grófa Eulenburga pre jeho homosexuálne styky. Vyčíta tiež médiám, že z podobných prípadov vytvárajú veľkú senzáciu, vďaka ktorej účel svätí prostriedok. *Eulenburg. Otiskujeme článok z Národného obzoru z 18. VII. 1908 pro zajímavost názorů v tehdejší době.* Nový hlas 1, 1933, s. 28–30.

70 *Virilismus slavných mužů.* Nový hlas 3, 1934, s. 65.

71 *Muž nebo žena?* Hlas sexuální menšiny 1, 1. 6. 1931, č. 3, s. 12. alebo aj *Chevalier d'Eon, člověk záhada.* Nový hlas 1, 1933, s. 177.

72 *Švédská královna Kristina. Tamže,* s. 176.

73 Figúry spomínania sú jednotlivé ucelené časti minulosti (udalosti, osobnosti, ale tiež normy a hodnoty), ktoré získali charakter pojmu, symbolu, náuky. Sú vzormi, príkladmi či akýmiisi poučkami. Neprodukujú iba minulosť určitej skupiny, ale definujú rovnako jej esenciu, vlastnosti a slabiny. Assmann, Jan: *Kultura a paměť.* Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách staroveku. Praha 2001, s. 40.

Najčastejšie pripomínanou veľmi výrazne zidealizovanou historickou epochou bola antika, najmä kultúra starovekého Grécka: „*Staré Grécko tak učinilo, povolilo ba podporovalo homosexuálnu lásku a tým využítokovalo a ťažilo veľké kultúrne a majetkové dobro pre štát a ľudovečnosť. Kdo zná dôkladne grécku históriu, k povedanému prikývne a kto sledoval vývin európskej kultúry najde, že vo starej antickej kultúre má ľvi podiel homosexuálna láska a na tejto homosexuálnej gréckej kultúre je budovaná dnešná kultúra, ovšem brzdená kresťanstvom.*“⁷⁴ Pre doloženie „normálnosti či prirodzenosti“ homosexuálnych prejavov v starogréckej spoločnosti uvádza predmetná tlač mnohé príklady z gréckych báj a mýtov,⁷⁵ poukazuje na obrovský počet homoerotických prejavov v sochárstve a literatúre⁷⁶ či na vojenskú tradíciu starovekej Sparty, v ktorej bola „*povinnosť každého muža milovať iného muža*“.⁷⁷

Súčasnou pozitívneho naratívu o ideáloch a hodnotách antiky je tiež niekoľko desiatok básní a prozaických príbehov, ktoré čerpajú inšpiráciu práve z tohto historického obdobia a romantizujú homosexuálnu príťažlivosť. Model čistej lásky medzi rovnakým pohlavím reprezentuje napr. príbeh o Alexandrovi Veľkom⁷⁸ alebo báseň o spomínanej starogréckej lyrickej poetke Sapfo.⁷⁹ Tlač nezabúda pripomenúť ani významné osobnosti gréckej a rímskej filozofie, ktoré homosexuálnej láske medzi mužmi pripisovali pozitívne konotácie. Príkladom je Sokrates píšuci o vysokom mravnom cielei Helénov⁸⁰ či Platón pojednávajúci o dvojakej láske, Erose pozemskom a nebeskom.⁸¹ Prostredníctvom osoby rečníka, štátnika a filozofa Cicera a tiež cisára Caligulu sa napokon dostávame aj do prostredia antického Ríma. Obaja menovaní sa v tlači vyskytli pre svoj ideál priateľstva a lásky medzi mužmi.⁸²

Autori článkov tlačovín československej sexuálnej menšiny sa obzreli aj po starších dejinách. Zaujímavá bola pre nich takisto praveká kultúra, v ktorej ešte neexistovali manželstvá, ani iné pevne zviazané ľudské zväzky medzi jednou ženou a jedným mužom. Pri pravekej spoločnosti sa predpokladalo, že sexuálna aktivita bola výraznejšia, sexuálne styky boli neviazané, najmä zmyselné s cieľom fyzického uspokojenia človeka, pričom

74 Eudevít Viktor. *Píše Imrich Matyáš z Bratislavy*. Nový hlas. List pro sexuální reformu 1, 1. 6. 1932, č. 2, s. 12–13.

75 Spomínaná je napr. grécka báj o Diovi, ktorý si obľúbil mladého Ganymeda, o bohovi Apollonovi a jeho „miláčikovi“ mladíkovi Hiakynthovi či o hrdinovi Achillovi a jeho priateľovi Patroklovi. *Řecká láska*. Hlas sexuální menšiny 1, 15. 5. 1931, č. 2, s. 8–9.

76 O takú tvorbu sa postarali vymenovaní grécki básnici Alkaios, Pindaros a Anakreón, sochári Myrón, Lysippos, Feidias, Skopas či Polykleitos. *Tamže*, s. 9.

77 *Co každý neví*. Hlas. List sexuální menšiny 2, 1. 3. 1932, č. 5, s. 79.

78 *Kofa. Věnováno p. Jos. Hladkému*. Nový hlas 2, 1933, s. 52–54.

79 *Antická kamej: Sapfo se loučí s přítelkyní odcházející do Babylonie navždy*. Nový hlas. List pro sexuální reformu 1, 1. 5. 1932, č. 1, s. 2.

80 *Řecká láska a my*. Hlas sexuální menšiny 1, 15. 6. 1931, č. 4, s. 10–11.

81 *O dvojí lásce*. Nový hlas 2, 1933, s. 137.

82 Slová rímskeho štátnika Cicera o pojatí priateľstva medzi mužmi použil v príhovore Jiří Karásek z Lvovic na valnom zhromaždení osvetového a spoločenského združenia „*Přátelství*“ 6. marca 1932. Prepis príhovoru publikoval časopis *Hlas: Řeč Mistra Jiřího Karáška ze Lvovic na valné hromadě sdružení „Přátelství“*. Hlas. List sexuální menšiny 2, 1. 4. 1932, č. 7, s. 103. Prozaický príbeh o rímskom cisárovi Caligulovi, ktorý prosí boha Jupitera o lásku k mužom po vzore Dia a Ganymeda, bol uverejnený takisto v *Hlase: Smrt Caligulova*. Nový hlas 2, 1933, s. 41–43.

bola prítomná aj homoerotika. Tým dávali najavo: „*Názor, že t.zv. ‚perversity‘ jsou choroby kulturní a jevy degenerační, není nijak prokázán, neboť se vyskytují u národů primitivních a na-prosto zdravých.*“⁸³

Americký kontinent ponúkol pozitívne vzory pripomínaných kultúr u „amerických Grékov“ – Indiánov. Skúmané a popisované znaky kultúry praobyvateľstva Ameriky totiž nabúrali stereotypnosť pohľadov na binárne genderové rozloženie a fungovanie európskej spoločnosti. Indiánska kultúra vykazovala pevné intímne väzby medzi príslušníkmi mužského pohlavia, naznačovala harmonickú symbiózu ľudského života s prírodou, pri ktorej boli homoerotické prejavy jej bežnou súčasťou.⁸⁴

V historickom exkurze do ázijského prostredia sa tlač pozrela na čínsku, japonskú, indickú, mongolskú a orientálnu kultúru. Poukázalo sa na pederastiu v čínskej spoločnosti, ktorej korene siahajú až do obdobia vládnutia dynastie Chan približne 200 rokov pred n. l., na tradičnú pederastiu medzi mongolskými mníchmi,⁸⁵ na nespútaný sexuálny život a homosexuálnu lásku orientu,⁸⁶ na často zastúpený homosexuálny prvok a tiež hermafroditizmus v indickom hinduizme⁸⁷ či na niekoľko homoerotických vyobrazení v japonskej literatúre.⁸⁸ Na africkom svetadieli boli nájdené pozitívne vzory v kultúre kmeňa Tuaregov, ktorých poézia zaznamenala známky homoerotizmu u afrických mužov.⁸⁹

Úplne posledným vytypovaným kultúrnym vzorom pripomínania boli zmienky o štátoch, v ktorých už homosexualita údajne nebola trestnoprávne postihovaná. Tieto krajiny boli označované aj ako „kultúrne štáty“: napr. Francúzsko, Belgicko, Portugalsko, Švajčiarsko, Srbsko, Taliansko, Nemecko, Japonsko, Čína, Turecko či Rusko.⁹⁰

3.2.2 Negatívne vzory kultúr

Československé hnutie sexuálnej menšiny pripomína niekoľkokrát prostredníctvom tlače aj negatívne vzory. Absolútne dominuje kritika stredovekej kresťanskej morálky a kresťanskej katolíckej cirkvi, v ktorých členovia hnutia videli veľkých nepriateľov homosexu-

83 *Pud pohlavní a láska pračlověka.* Hlas. List sexuální menšiny 2, 13. 2. 1932, č. 4, s. 53.

84 „*Právě zde u těchto mravně vysoko stojících lidí setkáváme se s oním pojetím lásky, o jakém dosud slyšeli jsme jen ze starého Řecka, přátelstvím mezi muži a chlapci a muži s muži, jež vyznívá v nejnádhernejší symfonii dvou milujících se duší, jež strhuje svou vroucností, vznešeností, ideálností.*“ *Ze života Indiánů.* Nový hlas. List pro sexuální reformu 1, 1. 9. 1932, č. 5, s. 4.

85 O tradičnej čínskej a mongolskej pederastii informuje článok: *Pederastie v Číně.* Nový hlas 2, 1933, s. 107–108.

86 „*Orient se svým bouřlivým projevem sexu je spravedlivější, než vzdělanecky omezená střední Evropa. Orient poskytuje rovnocennost stejnopohlavní lásky.*“ Homosexualita, resp. pederastia bola považovaná za bežnú, nezavadnú vec údajne na Balkáne v Záhrebe, Sarajeve, v tureckom Trabzone, v tureckej provincii Samsun či v libanonskom Bejrúte. *Orient a homosexualita.* Nový hlas 3, 1934, s. 50–51.

87 Zdôraznený bol hermafroditizmus najvyššieho hinduistického božstva Brahma. *Co každý neví.* Hlas. List sexuální menšiny 2, 1. 3. 1932, č. 5, s. 79.

88 Publikovaných bolo niekoľko vybraných historických japonských básní (z 10. až 18. storočia) s obsiahnutou homoerotikou. *Japonské písně lásky.* Nový hlas 2, 1933, s. 49–50.

89 *Odjezd k Ahál. Z poesie kmene Tuaregů. Tamže,* s. 100.

90 *Aby bolo jasno! Kamarád* 1, 28. 5. 1932, č. 1, s. 1.

álov. Oba subjekty predstavovali pôvod silného spoločenského a právneho útlaku homosexuality v Európe. Autori článkov sa na rôznych miestach ohliadajú do minulosti, aby kritizovali to, čo podľa nich zapríčinila stredoveká kresťanská morálka: „zaveden byl úlivem křesťanství ve většině států křesťanských na homosexualitu trest smrti a to po dobu celého středověku. [...] Na tisíce lidí padlo za obětí tomuto justičnímu omylu a nikdy nebude znám přesný počet těchto nešťastníků.“⁹¹

V súvislosti s kriminalizáciou homosexuality ako výsledkom kresťanskej snahy o rekonštrukciu spoločnosti popisujú absurdity stredovekého súdництва⁹² a kritizujú domnienku, že kresťanský motivované stredoveké súdnictvo a morálku zdedilo mnoho moderných európskych štátov nevynímajúc Československú republiku. Homosexuálov v kontexte právnej a spoločenskej perzekúcie často označujú za „najväčších martýrov dejín, trpiteľov, obeť spoločenských predsudkov“ a pod.: „ani jeden národ nemal a nemá toľko nevinných obetí a mučedníkov, jako je obec homosexuálna.“⁹³

4 Záver

Pripomínanie queer minulosti v medzivojnovnej periodickej československej tlači sexuálnej menšiny plnilo niekoľko základných účelov. Poukazovalo sa na kontinuálnosť existencie homosexuality vo všetkých dejinných etapách ľudstva a v rôznorodých geografických prostrediach. Prítomná bola snaha o zdôrazňovanie toho, že fenomén homosexuálnej lásky je v celosvetovej spoločnosti ukotvený odjakživa. Tým spôsobom sa československé hnutie sexuálnej menšiny usilovalo o legitimitáciu inakosti, ktorú výsostne reprezentovalo. Sexuálnu menšinu inštalovalo do celkovej ľudskej society ako jej ďalšiu špecifickú sociálnu skupinu. Okrem toho bolo eminentným záujmom predmetnej tlače dokazovať prirodzenosť či normálnosť homosexuálneho človeka. Mnohé príspevky preto približovali útrapy, bolesti, krivdy ale aj výnimočnosti či značné spoločenské úspechy rozličných známych neheterosexuálnych ľudí naprieč svetovými a československými dejinami. Vzdvihovaná bola ich užitočnosť, ušľachtilosť, pričinenie o blaho väčšiny spoločnosti, a zároveň akcentovaná vysoká miera spoločenskej nespravodlivosti voči nim, ktorú hnutie žiadalo napraviť. Minulosť tak poslúžila ako vhodný odrazový mostík na ceste k búraniu spoločenských predsudkov, k apelu na dodržiavanie ľudských práv a budovaniu rovnosti.

Dôležitým momentom pri analýze tlače bolo zistenie, že v nej chýbajú pravidelne pripomínané akési najvýraznejšie, najvýznamnejšie špecifické medzníky, míľniky či sviatky, pričom práve tie sa vo všeobecnosti často stávajú hlavnými bodmi kreovania kolektívnej pamäte u mnohých ľudských spoločností. Jedinými náznakmi tohto charakteru boli opakované články o životných osudoch a osobných výročiach írskoho básnika a dramatika Oscara Wildea (1854–1900) a nemeckého sexuológa a homosexuálneho aktivistu Magnusa Hirschfelda (1868–1935). Z môjho pohľadu túto absenciu zapríčiňuje fakt, že

91 *O nutnosti reformy § 129 I. b. trestního zákona*. Hlas sexuální menšiny 1, 1. 6. 1931, č. 3, s. 4.

92 Predstava, že netrestanie homosexuality spôsobuje mor, hlad, potopy, zemetrasenia, premnoženie poľných hrabošov a myši. *Tamže*.

93 *Jeden homosexuelný mučedník*. Kamarád 1, 28. 5. 1932, č. 1, s. 7.

prvorepubliková realita umožnila vznik úplne prvého československého hnutia sexuálnej menšiny, a teda aktivizovanie sa pár desiatok osobností, ktoré iba rozprúdili agitačný boj za zrovnoprávnenie neheterosexuálnych občanov prostredníctvom rôznych platforiem, pričom jednou z nich bola tlač. Tvorba akejsi hlbšej kolektívnej pamäte sexuálnej menšiny v československom geografickom priestore iba započala. Je preto celkom dôvodná myšlienka, že vznik „najväčších“ míľnikov, medzníkov či sviatkov ešte len čakal na svoje kreovanie. Ostatne je celkom na mieste otázka – čo iné okrem významných osobností či zidealizovaných dejinných kultúr si mohla československá neheterosexuálna komunita pripomínať, keď sa jej boj na verejnom politickom poli iba rozpútal? Čo si vlastne mohla pripomínať, keď v sledovanom období iba „bojovala o prežitie“, o „vlastné miesto pod slnkom“?

Každopádne, queer dejiny nepochybne našli svoj priestor v tlači československej sexuálnej menšiny, keďže články s historickými exkurzmi sa tu vyskytujú takmer v každom jednom čísle niekoľkokrát. Tento fenomén iba potvrdzuje, že dejiny sú dôležitým prvkom pri budovaní akéhokoľvek ľudského spoločenstva. Figúry spomínania v tlači sa evidentne mali stať vzormi, príkladmi či akýmiś poučkami života československej sexuálnej menšiny. Formulovaný bol skrze ne všeobecný postoj hnutia, dúfajúc a nabádajúc v rovnaký postoj každého príslušníka československej neheterosexuálnej komunity. Špecifikom spomínaných queer dejín sa stala ich vysoká miera internacionálnosti paradoxne v období bujnejúceho európskeho nacionalizmu.

Queer past commemorated in press of the sexual minority during the first Czechoslovak Republic

Commemorating the queer past in the interwar Czechoslovak press of the sexual minority had several basic purposes. The continuity of homosexuality in all historical periods and in diverse geographical environments was pointed out. Attempts to emphasize that the phenomenon of homosexual love has been a part of global society have been made. This was the way the Czechoslovak Movement of the Sexual Minority strived for the legitimization of the otherness that it represented. It installed the sexual minority in the human society as another specific social group. In addition, there was a vested interest of the press in question to prove the nature or normality of a homosexual person. Many articles have therefore described hardships, pains, injustices but also the uniqueness and considerable social achievements of various well-known non-heterosexual people across both the world and Czechoslovak history. Their usefulness, nobility, the cause of their contribution to the whole society, and the accentuated high level of social injustice towards them were highlighted and the movement sought the remedy of the latter. Thus, history has served as a useful tool for demolishing social prejudices, appealing to human rights and building equality. An important discovery of this analysis of the press was the fact that it lacks of some of the most distinctive, most significant specific milestones or memorial days, which would be regularly commemorated. These are often the main points, which serve for creating a collective memory in many human societies. The reason is that the creation of collective memory only began after the establishment of the Czechoslovak Movement of the sexual minority during the period of the First

Czechoslovak republic. Anyway, queer history has undoubtedly found its place in the press of the Czechoslovak sexual minority as articles with historical excursions appear in almost every single issue several times. This only proves that history is an important element in building any human community. The figures of the commemorating in the press were clearly to become role models, examples or a kind of lessons of the life of the Czechoslovak sexual minority. A general attitude of the movement was formulated through them, hoping and encouraging the same attitude of every member of the non-heterosexual community. Paradoxically, in the period of booming European nationalism, the high degree of internationality has become a specific feature of queer history.

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

